

Олена Дуць-Файфер

Ягайлонський Університет/ Uniwersytet Jagielloński

Написати Лемковину Меджевоєнна лемківска література – загальний огляд

Streszczenie

Napisać Łemkowynę. Międzywojenna literatura łemkowska – ujęcie ogólne

Celem tekstu jest ukazanie głównych tendencji i nurtów w rozwoju międzywojennej literatury łemkowskiej, mocno angażującej się w proces kształtowania i wyrażania tożsamości etnicznej reprezentowanej wspólnoty. Wobec wyzwań, jakimi były trudne doświadczenia wspólnotowe, literatura podejmuje się roli dokumentacyjnej, interpretacyjnej, budującej zbiorową pamięć i wizję historii. W aktywności literackiej następuje integracja środowisk twórczych krajowych i emigracyjnych. Zwłaszcza dwaj najwybitniejsi reprezentanci literatury łemkowskiej międzywojnia – Iwan Rusenko i Wanio Hunianka są przykładem współdziałającego przez wiele lat zespołu twórczego, kreślącego piórami projekt narodowej ojczyzny, zgodny z dążeniami rodzimej inteligencji. Opozycyjnie do tego projektu skierowana zostaje na obszar Łemkowiny literacka akcja ukrainizacyjna, tworząca wizję wspólnej z Ukrainą przeszłości historycznej łemkowskich ziem oraz operująca modelem uświadomionych i nieświadomionych narodowo postaci. Poza zaangażowaniem etnicznym lokuje się fenomen literacki wywodzący się z Łemkowiny w postaci twórczości Ihora Bohdana Antonycza. W okresie międzywojennym, w związku z zaangażowaniem w precyzowanie i umacnianie kształtu etnicznego Łemkowiny odnotować należy intensywny rozwój publicystyki politycznej oraz czasopiśmiennictwa.

Słowa kluczowe: literatura łemkowska, międzywojnie, Iwan Rusenko, Wanio Hunianka, czasopisma łemkowskie, etniczność a literatura, dyskurs mniejszościowy

Abstract**Writing Lemkovyna. Interwar Lemko Literature – An Outline**

The aim of the text is to show the main trends in the development of the interwar Lemko literature, strongly involved in the process of shaping and expressing the ethnic identity of the represented community. Faced with the challenges of difficult community experiences, literature takes on a documentary and interpretative role, building a collective memory and a vision of history. As regards literary activity, an integration of national and émigré creative milieus takes place. Especially the two most prominent representatives of the Lemko literature of the interwar period – Ivan Rusenko and Vanio Hunianka – are an example of a creative duo cooperating for many years, outlining the project of the national homeland in line with the aspirations of the native intelligentsia. In opposition to this project, a literary action of Ukrainianization is directed to the area of Lemkovyna, creating a vision of the historical past of the Lemko lands shared with Ukraine and using the model of nationally aware and unaware characters. Apart from ethnic involvement, there is also the literary phenomenon originating from Lemkowyna in the form of the works of Ihor Bohdan Antonycz. In the interwar period, due to the involvement in specifying and strengthening the ethnic shape of Lemkovyna, a lively development of political journalism and periodicals should also be noted.

Keywords: Lemko literature, interwar period, Ivan Rusenko, Vanio Hunianka, Lemko magazines, ethnicity and literature, minority discourse

Меджевойня єст тым періодом в історії Лемковини, коли найбарже кріпко і есенцияльні формували ся основны філяры лемківской етнічної/ народовой достоменности і найдале поступила еманципация в більшости просторів етнічної самобытности. О тым, же література/ писменниство грало в тых стремліннях і процесах сутьову ролю, не треба переконувати. Писала єм о тым вельо раз, вказуючы так на загальний народотворчий принцип, якій теоретыкы народу зводят до стверджыня, же народы сут «твором пера» (Jedlicki 1987), як і на лемківску меншынову специфіку, коли при браку інституцій вельо іх спільнотовых функций перенимат література (Duć-Fajfer 2015; Duć-Fajfer 2016a).

Цілю сесого тексту є вказати основны тенденції і напрямы в розвитку меджевоенной лемківской літературы а тіж окрислити ідеї в формування і выражання яких была она заангажувана. Читаня і розумління меншыновых/ меншых літератур вымагат інчой як центрова дослідни-

чої перспективы і методології (Duć-Fajfer 2016б; Duć-Fajfer 2019; Делез, Гуатарі 2019), яку гев застосуеме, слідячы предо вшыткым выражання през тоту літературу спільнотовых уяв, стремлінь і достоменностьовых проєктів. Выбранный з огляду на проблематыку даного монографічного чысла «Річника» межевоєнный період розвитку лемківской літературы, вказанный буде як част розвиваючого ся писменничого контінуум, продолжаючого того, што запрезентувала ем в монографії *Literatura łemkowska w drugiej połowie XIX i na początku XX w.* (Duć-Fajfer 2001) і попереджаючого того, што ем зобрала і коротко зінтерпретувала в антології повыселеньчой лемківской літературы (Дуць-Файфер 2002).

Зрозуміти і утырвалити

Період, якій в лемківській літературі одношу до межевойня зачал ся для Лемків барз трагічні. Талергофска трагедия (*Changed, Талергоф*), а зараз по ній ангажуюча през понад два роки цілу увагу і сили лемківських еліт борба о політычне самостановліня – програна борба¹ – были для цілой лемківской спільноты потрясаючым досвідчыньом, яке мусіло найти свою наррацію і символічне перетворіня. В межевоєнній лемківській літературі уформував ся напрям писменництва, якій ма характер явні документуючы і інтерпретуючы факты, події повязаны з дольом спільноты, але представляны найчастійше з персональной перспективы свідка, участника. Генеральні мож розріжнити серед творів, што іх коротко запрезентую як прояв потреби утырваліня, зрозумліня і достоменностьового загаздуваня, дві тенденції. Перша то писменництво в роді особистого документу тыпу дневники, памятникы, спомины. Друга то література факту, в якій dokonує ся проба будуваня історичной, узагальняючой візіі подій даного періоду.

З подій, што нашли найбарже живе свідоцтво так в першого, як і другого тыпу літературных документах, бесперечні на першым місци находит ся потрясаючы для цілой соспільности досвід Талергофу. Найзнаменитшым особистым документом лишеным потомным през особу обняту тым тяжкым і беспреценсовым досвідом єст *Дневникъ Лемка з Талергофа* (Курилло 1930). Його автор, знаны і значучый пред-

¹ Тым подіям і символам посвячене остало ціле чысло «Річника Руской Бурсы» ч. 14/2018.

ставник лемківської інтелігенції межевойня, Теофіль Курилло (1891-1945), вязень Талергофу, створил безпосереднє свідoctво дійової, емоційної, ідеової реальності талергофського быту. Треба звернути увагу на явні комунікувані інтенції творіння свідoctва, окрислені одповідальністю за спільнотову уяву і самозрозумління. Молодий, 23-річний студент права діял пером не лем з внутрішньої творчої і психічної потреби. Як споминат, о ведіня записок попросили го інчы представники лемківської інтелігенції, видимо, проводячы скорше ріжны стратегічны нарады:

17 ноября, вторникъ – [...] Посѣщаютъ меня д-ръ Дм. Собинъ и юристъ Карель Андрей изъ Лося. Говорятъ, чтобы я составилъ списокъ всѣхъ интернированныхъ лемковъ и возобновилъ Горлицкія записки. Первые мои записки изъ Горлицкой тюрьмы, послѣ разстрѣла православнаго священника о. Максима Сандовича, бросилъ въ терновникъ, опасаясь обыска (Курилло 1930, 39).

З той записки дознаеме ся тіж, же певно вельо писменничых свідoctв не сохранило ся для потомных, так, як хоц бы спомнены записки з горлицкой вязниці, знищені автором зо страху о своє жытя. Симптоматычний наголовок записок *Дневникъ Лемка з Талергофа* не лишат сомніву, же цілю того списуваня было засвідчыня досвіду спільноты – Лемків, а не індивідуальной персоны. Характер запису, хоц нарратывізуваного авторско в першій особі єднотного чысла, заєдно має перспектыву консолидуючої ся докола спільных справ, цілів, стратегій етнічної збірности, будучой в переломным/ граничным часі. Свідоміст той спільноты кристалізуе ся і дозриват подля парадигмы памяти визначающей проекції будучого (Дуць-Файфер 2004; Дуць-Файфер 2014).

Тот класичный для етнічного дискурсу ідеовый вимір літературного тексту буде проникал текстуру вшиткых інчых документаций свого часу, які створила межевоєнна лемківска література. В просторі особистого документу треба гев вымінити переданы потомным, головні в рукописах, спомины о. Іоанна Полянського (1888-1978): *Ciernista droga kapłana* (рукопис выданий в 2015 р.) (Polański 2015); *Zabłąkani, czy obłąkani*; *Krwawe wyczyny Nachti Galu*² і інчы, які іщы ждут на одчытаня.

² Тоты документи списаны остали в більшости уж по выселіню, в ізоляції о. Полянського в Рогах на опольській землі. Єст то правдоподобно єдна з причин списаня іх в польскым

Сут то міцно субективны тексты, яки на лемківску реальніст позерают головні з перспектывы переслідувань досвідчаных зо стороны українських і польських націоналістів. Сильно оскаржаюча тонація, емоційны осуджыня за знуццаня над самым автором (визньом Талергофу, сандецкым Бурсаком, долголітнім Канцлерьом Куриі Апостольской Адміністраці Лемковщины) і над цілом лемківском спільнотом, будят на тілько амбівалентне чытательске прыняманя, же до днес не остави тоты творы шырше удоступнены.

Своі спомины з меджевоенного часу ввюл до лемківской літературы тіж Симеон Пыж (1894-1957). Публикуваны в одтинках в «Карпаторусскым Календари Лемко-Союза» в Америці за рокы 1952-1957 під наголовком *Горлицкий Бурсак*, свое джерело і час основаня мают в меджевойню. Пыж, так само як Курилло і Полянський, был визньом Талергофу. Наголовково окрислену достоменніст пишучого однюс єднак до шыршой патріотычно-інтелектуальной кондиціі уформуваной през горлицку Руску Бурсу. Перспектыва споминів не єст дневникова, лем ретроспектывна, стараюча ся престаавити і зрозуміти вельо процесів военного і меджевоенного періоду в жытю Лемковины на основі рефлектуваной своей в них участі. Характерне для тых споминів єст підкрисляня нарастаючой політычной свідомости лемківской інтелігенціі.

Мы были не тоты люде, яких привезли до Талергофу. Талергоф нас сильно змінил. [...] теперь каждый знал, што правдивой законности нит медже людьми, и справедливой власти нит, а смерти никто дуже не боялся, бо каждый з нас пережил коло ней перешло 10 місяцев и все заглядал ей в очы. Теперь каждый был готовый глядати всяди своей законности и на насильство отвѣчати насильством (Пыж 1954, 83).

Спомины Пыжа сут джерелом вельох сутьовых інформаций о соспільных, політычных подіях, о доли лемківской інтелігенціі, о ей свідомости, інтегруваню ся, підниманых для спільных етнічных цілів діянях. Конвенція споминів все творит тоты представліня з перспектывы підметового «я», звыклі назначеной емоціями і особистыма осудами.

языку. Єднак конвенція репрезентуваня, ідеовый дух, а головні час, до якого ся односят, то лемківске меджевойня, коли Полянський был єдным зо значучых активістів сильно заангажуваным в етнічну кондицію Лемковины. Тот час уформував спомины, яки выражают активуване в тамтым контексті думаня автора.

Розвивал ся тіж в междевойню другій тып літературы факту, яку мож бы окрислити як літературу етнічных проєктів. Ёй цілю было, подібні як при літературі особистого документу, зрозуміти (вірнійше, помочы зрозуміти) і утырвалити того, што ма будувати лемківску достоменніст. В тым припадку не через спомин, а через поясняня – выклад, творіня галерий, антологій, пантеонів, альманахів наполняючых ідеовым змістом символічне універсум Лемків. В тот рід писменництва особливі был заангажуванный Теофіль Курилло, який піднял ся створіня лемківского «пантеону» знаменитых, заслуженых для широко понятого культурового дідицтва персон лемківского роду. Його *Краткая сводка писателей и журналистовъ на Лемковщинѣ* (Курилло 1934; Курилло 1937), *Лемкы князями церкви* (Курилло 1938), *Лемкы-науковці в 15-20 віках* (Курилло 1942), *Збойництво на Лемковской Руси в XVII-XVIII віках* (Курилло 1935) то своерідны енциклопедіи, незаступлене джерело біографічных інформацій до днес выкорыстуване през дослідників лемківской культуры.

До той писменничой категорії зарахувати тіж треба 4 томы (выпускы) *Талергофского Альманаху*, які в гідній части односили ся до лемківского простору, інтерпретаційні керункуючы в тот спосіб спільнотовы уявліня о трагічных талергофских подіях і іх значыню для Лемків. Окрем споминів поміщено в них списы вязнів, в тым знаныи спис *Лемковщина въ Талергофѣ*, што го «составиль о. В. О. Курилло» (*Талергофскій альманахъ* 1930, 98-112) як тіж документи вказуючы усуваня елементів традиційной рускости на Лемковині (Жегестів), документи з засуджыня і выконаня выроку розстріляня Петра і Антонія Сандовичів, інформації о розстріляню 17-літньої Марії Мохнацкой і ей брата Теофіля. Особливі при описі австрийского террору в першых роках войны, Лемковина остала выділена з інчых галиско-руских територій з аднотацийом од редакції:

Въ виду значительныхъ этнографическихъ, бытовыхъ и даже административно-политическихъ особенностей жизни русскаго населенія Западной Галичины или т. наз. Лемковщины, также и свѣдѣнія о тяжелыхъ переживаніяхъ послѣдняго подѣ австрійскимъ терроромъ въ началѣ всемірной войны выдѣлены здѣсь нами въ особую группу (*Талергофскій альманахъ* 1924, 175).

Таке выділіня Лемковины остае уж на стале во вшиткых частях і розділах *Талергофского Альманаху* прото, як уж ем зазначыла, того доку-

ментуюче трагічны подіі выдавництво треба тіж уняти в просторі лемківской межевоеной літературы.

В обсягу того тыпу документауючого писменництва спомнути тіж треба есеістыку Димитрия Вислоцкого (Ваня Гунянкы) і Симеона Пыжа поміщену в лемківских часописах і в *Нашій Книжці* (*Наша Книжка* 1945), стремячу до поясніня і окрисліня політычного і економічно-го аспекту лемківской сучасности в шыршым соспільным контексті презентуваным з лівицьовых позицій.

Документаційна лемківска література межевоеного періоду одзеркалят стан свідомости, світоогляду і етнічных стремлінь тогочасной лемківской інтелігенціі. Маючы важне документауюче значыня, назначена ест тіж явнымя, часто эмоційнымя опініямі і становіскамі пишучых.

Емоціі, нарраціі, перформанс, публицистыка – внутрішнє неґоціюваня достоменности

Межевойня, як уж ем рекла, то час найбарже ефектывні укерункуваной на народовой лемківскій проект діяльности дозрілых етнічні рідных еліт. Ефект минулой эпохы, коли ведуча ся предо вшыткым зо свщенничых родів місцева (хоц не все прожываюча на Лемковині) інтелігенция улокувала лемківскій достоменностьовый голос серед галицкой поліфоніі (Duć-Fajfer 2015), переняли уж практычні в 1911 р. молоды радикальнійшы актывісты. Они то в межевойню будут красным пером есенциялізувати ядро лемківскости. Двох головных майстрів тых літературных діянь стало ся штандаром межевоеной Лемковины. Бесіда гев о Івані Русенці (1890-1960) і Ваню Гунянці (1888-1968). Обдарены писменничым талантом з сильно сатыричнымя схыльностями «розправляли ся» з тыма явіскамі і опозиціямі, які деґрадували/ ослабляли лемківску самобытніст, едновременно пропаґуючы заанґажуваны етнічні – пролемківско поставы. Іщы як сандецкы бурсаки дебютували з том формом писменничого заанґажуваня на сторонах «Лемка» (1911-1914), вполни дозріло розвинули ей в межевоенный період.

Треба зазначыти, же Лемковина в тым часі не мала на своїй території – котра в гідній мірі здистансувала ся до осередків, які были для ней сутьовыма в XIX ст. (Duć-Fajfer 2001) – розвиненой власной структуры

видавничой, де печатали бы ся нп. лемківскы книжки. Корінна, етнічні заангажувана красна література явила ся адже головні в періодыках ци то в краю, ци в еміграційных виданях. В тым бо часі спілпраца лемківской інтелігенціи зза Океану з том, што діяла «в старым краю» была надзвычай сильна і ефектывна. Лемкы в Америці мали своєрідну місію помагання своїм «краянам». Такы організації як Лемківскій Комітет ци Лемко-Союз в ЗША і Канаді (1929-2010), з іх пресовыма орґанами: «Лемковщина» (1922-1926), «Лемко» (1928-1939), «Карпатска Русь» (1939-2008), а предо вшыткым альманахом «Карпаторусский Календарь Лемко-Союза» (1929-1991) (*Лемко Календары* 2020), мали величезне влияния не лем на америцкых Лемків, але на загальный характер ідеового розвитку меджевоенной Лемковины. Праві вшыткы літературны творы, завдякы яким проект лемківского народу і його отчизны Лемковины остал так сильно реторичні допрецизуваный, были публикуваны так в крайовій [«Лемко. Орган Лемковского Союза» (1934-1939), шторічний «Календар Лемка» (1935-1939)], як і, або предо вшыткым, в америцкій пресі, альманахах, ци малых лемко-союзівскых книжочках. Збераюча гідну част той літературы *Наша Книжка* тіж была опублікувана в Америці (*Наша Книжка* 1945). Є то зрозуміле, коли усвідомиме собі, же єден з головных креаторів той літературной етно-перформативности, Дмитрій Вислоцкій/ Ваньо Гунянка (Мушинка 1989; Горбаль 1998; Horbal 2002; Moklak 2015) од 1922 до 1946 р. перебувал найперше в Канаді, а пак в ЗША і гын інтенсивні продолжал своє політычне і ідеове заангажування в творіня подля окрисленых уяв Лемковины. Тоты уявы формували ся в свідомым процесі од бурсацкой новосандецкой молодости і гартуючой остре Гунянкове перо практыкы в «Лемку», през інтегруючый лемківску інтелігенцію досвід Талергофу і віденьскых процесів, пак заангажування в політычне будуче Лемковины і Карпатской Руси, спілтворіня Руской Народовой Республики Лемків во Фльоринці, Карпаторуской Народной Рады в Пряшові, Центральной Руской Рады в Ужгороді. Навчыл ся Гунянка справні хоснувати перо як міцне оружа в політычній борбі не лем в формах заангажуваной публицистыкы, але тіж в одповідньо ідеово сконструуваній сатырі і белетристыці. Будучы основателем і редактором парох ідеово укерункованых русиньскых часописів («Лемко», «Русска Земля», «Голось Русскаго Народа», «Русь», «Карпаторусский Календар „Лемко”»), в Америці явил ся уж як досвідченый стратег пера і соспільных акцій. Знал значыня і діяня окрисленых сутьовых назв. Зато

покликувані ці спілтворені през него форми звали ся Лемко-Союз, «Лемко», «Карпатска Русь», «Карпаторусскій Календарь», Карпаторусский Народный Комитет, Американский Карпаторусский Конгресс. Не забывал тіж легітимувати тых форм своїм, розпознавальным і значучым псевдонимом, «Карпаторусскій Календарь Ваня Гунянки», *Карпаторусскій Букварь Ваня Гунянки*. Не мож му одмовити таланту і заангажуваня. Знал тіж, як знаменитый стратег, добрі розуміти ріжны середовиска і доберати спілпрацівників. В Америці спілпрацувал головні з Симеоном Пыжом, а в краю мал вірного, не менше, а в деяких обшырях і більше талантливого од себе Івана Русенку. Приятелювали од молодых років, од Сандецкой Бурсы. Добрі знали, чым може еден другого доповнити. Гунянка знал выкорыстати талант Русенки. Його календари і пак *Наша Книжка* пропагували Русенкову творчіст, а едновременно отримували барз атракційну форму выражаня сутьовых ідей і мобілізуваня чытатели до жаданых постав. Спілдіяли такой до кінця, хоц іх ідеовы дороги по 1946 р. ся розышли. Парадоксальні, оба трафили на Україну, але інакше пак виділи і принимали тот факт, а може лем інчим натискакам підлігали. Мали одмінны темпераменты.

Іван Русенко был Учительом, не лем по професіі, але і в ментальности і способі одношыня ся до соспільной реальности, в яку не менше як Гунянка был заангажуваний. Лекціі патріотызму, што дала му не лем сандецка Руска Бурса, але тіж історія, час, в яким му пришло жыти (Трохановскій 2010; Дуць-Файфер 2000), перекладад на вершуваны, байковы або драматизуваны лекціі для народу, до якого (мож то явні одчути в способі выповіди ліричного підмету, часто збірного) мал близке емоційне одношыня. Публицистычны, пропагандовы здібности Гунянки стрічают ся з Русенковым одмінном, реторичні міцнійшом силом слова – ліричного, патріотычного, закликowego, порываючого щырістю почуть. Не трапил ся о забезпечыня собі чытатели. Писал щыро, міцно, правдиві. Дотерати до народу помагали му тоты, што творили організацийну і видавничу інфраструктуру, предо вшыткым Гунянка, але тіж інчы межевоєнны активісты, сильно ангажуючы ся в будуваня незалежного народowego статусу Лемковины.

Найбарже сутьовый канон межевоєнной лемківской літературы, якій незмінно утримує ся в загальнокультуровым дискурсі, зводит ся головні до текстів тых двох мастерів лемківского слова. Як раз, здає ся, же тота найміцнійша і незаступлена позиція Гунянки і Русенки вызначена

єст окрема горі вказаных аспектів, тіж языком іх текстів. Не лем в ідеовых закликах і пояснінях, але предо вшыткым в творчій практыці, оба авторе хоснували народну лемківску бесіду. Быти може то была головна причина своерідного одділіня ся межевоеной Лемковины од богатой літературной традиції другой половины ХІХ ст., яка розвивала ся основні в язычію (Duć-Fajfer 2001). Етнічний есенциялізм мусіл операти ся на стислых вызначниках лемківской окремноности і самобытности, найбарже явні видимою і одчуваною в языку.

Ліричне, вершуване слово, в яким рішучу перевагу мал Іван Русенко, діючи на емоції і естетичну вражливіст, годне было выкреувати майстерштыки в роді *Лемковины* (Русенко 1938), де в десятиох стрічках вміщена остала есенция Лемковины і лемківскости – од ей природного, пейзажового выміру («Каменисты пути и потоки рвучы/ Березовы дебри и лісы дремучы»); през материяльну біду («Діточкы босенькы – люде застараны./ Кус голузя на оборі – а пусто в коморі [...] Біда смотрит через выгляд»); духову красу (Нашу горску красу, [...] Солнце сіло за Кычером,/ И вітер уж стихат,/ Ліс спокойный пред вечером,/ И легко отдыхат./ Роса падат, місяц зышол,/ Тишына на селі –/ Лем здалека чути граня/ Цыганской капелі»); спільнотовы карпаторускы границі («Хмары плынут понад горы, [...] Аж з Карпатской Руси./ От Тячева, Ужгорода,/ През Гуменне – Пряшев,/ Плынут ку нам милы хмаркы,/ З вісточком од наших./ Идут дале ку Щавниці,/ През татрянскы турні,/ През Шляхтову, Білу Воду/ Гет аж ку Остурні»); давну славу і волю («А ліс шумит, пісню співат, [...] О волі, о прошлой славі,/ И о часах старых»); вызнаня сынівской любови і вірности («Я родился твоим сыном, [...] И люблю тя Лемковино,/ Моя мати ридна. [...] Верабоже не забуду/ Нигда Лемковины»); аж по символічне прикликаня свобідного жытя Цыганів, паралелі лемківской долі («Не мате своей отчызны,/ Нигде не признаны,/ Лем любите наши горы,/ Бідуєте з нами»).

В роках 30. публикуе Русенко десяткы верши, якы ци то в формі непосредного звороту до читателя (найчастійше збірного), ци в дидактычным або сатыричным образку, ци в вершуваній історийці/ анегдоті, творят лемківске етнічне універсум, патріотычно-моральны парадигмы, шырокій засіб тырвалых до днес стереотыпів. Самы уж наголовкы або першы ленійкы тых верши ведут читателя до пропагуваной суті: *Не дайме ся, Шануйме свое, Треба нам науки, Учте ся, учте Руснакы, Треба нам школы, Згоды нам треба*. Русенкова лірика назна-

чат тіж, часто сатиричні, обшыри, якы нищат і понижают Лемків/ Лемковину. Єст то політычна і символічна домінация: «Пань „Керовникъ школы”/ Учитъ наши дѣти/ Польшу шановати/ Русь ненавидѣти» (Русенко 1930б). Гнобліня хлопів през панів: «У нас в Польщі вера планно/ Хоц край дуже богатый,/ Хоц сама шляхта рядит,/ Не „хамы”, дайме нато! [...] А хлоп сильно робит в полю,/ Лігат пізно, рано встає –/ Має мозоль на мозолю,/ Але больше нич не має» (Русенко 1945в). Брак незалежности і прав: «На нашой земли русской, на землѣ наших прадѣдовъ,/ Повно мадьяровъ, поляковъ, словаковъ, чеховъ и жидовъ. [...] Всѣ мають свои права защиту и охорону [...] Всѣ мають свои школы на нашой землѣ святой,/ Всѣ мають свое право, лемъ намъ, русскимъ, отнято» (Русенко 1931б, 133).

Деструкційны, слабы, деградаційны обшыри не односят ся лем до зовнішніх вплив. Як авторитетный Учитель – мораліста, не минят Русенко тіж власных лемківських ганчів і слабости. Уж по вказаных наголовковых закликах видно, чога Лемкам подля поеты бракує. Назначат сатиричным пятном полячыня ся Лемків або обоятніст до рідной культуры: «Войцехова то русначка,/ бо до церкви часом ходит; Але наша русска доля –/ Цілком ей нич не обходит» (Русенко 1945г, 158). Сміє ся, хоц з явным спілчутьом, з наївности і зацофаня Лемків: «Навчуся жити без іды/ Не буде мі нигде біды [...] Але Петро был завзятый,/ Хтіл науки доконати/ И то правда, што доконал,/ Научился, але сконал» (Русенко 1945б, 155, 156). Кепкує з новомодных звывків, одходжыня од традиції, пустоного жытя: «Наветѣ вшиткы стары дѣвкы/ Дають собѣ майткы шыти/ И сподницю во три півкы/ Така мода, што робити!/ И хоцъ знате часы тяжкы/ Каждый лазѣкъ ма пѣнязѣ!/ Хлопцѣ носятъ въ ухахъ бляшкы/ И пють пиво просто зъ фляшкы (Русенко 1931а, 101).

Єднак Русенко, подля будительской парадигмы, не лишат народу в почутю незмінной біды і слабости. «Будити» нарід, значыт давати му надію і віру в свої можливости, в свою силу. Могучо і незломні звучыт спільнотовый маніфест будителя: «Не выдусили насъ всѣхъ каты/ И не выссали намъ кровь!/ Якъ были наши Карпаты,/ Такъ будутъ во вѣкъ-вѣковъ!» (Русенко 1930а). Іщы сильнійше діє – прыняте по выселіню за гимн Лемків – перформатывне проголошыня воскресіня народу: «На Лемковині, в старом краю/ Шумят смерекеы і ялицы –/ Побідну пісню они грают/ От Ужгорода до Щавниці:/ Бо в Карпатах днес/ Народ воскрес!» (Русенко 1945а, 149).

До своїх пропагаторських патріотично-дидактичних цілів Русенко схоснувал тіж зо знаменитим ефектом жанр байки. Корыстал в шырокій ступени з клясичных мотывів літературной звірячой байки, геніяльні адаптуючы іх до лемківського політично-сospільного контексту. Так адже байка *Волк и ягня* діе ся на ясно ідентифікувальній Лемковині: «Сталося то в нашом краю,/ В наших горах – гев в Карпатах [...] Меж лісами на поляні –/ Ту, як Угрин и Лабовец –/ Старый бача, Гриц Заспаний/ Пас громадске стадо овец» (Русенко 1945г, 136). Реляция медже лупіжним волком а безборонным ягнятом тіж остала сконтекстуалізувана знакуючим іх языком і характером выповіди: «Волк зачынат:/ „По тых стежках/ Не шпацеруй, пане съвенцы!/ Ту мой грунт – от круля Лешка/ Я мам на то документы!” [...] На то ягня застракане: – Велькоможный волку, пане!/ – Я лем ниже все пю воду,/ – То мутити ей не годен» (Русенко 1945г, 137, 138). Байковый нарратор не лишат контексту без добитного коментаря: «Мают люде „Свод законов”,/ Ма тыж и волк право волче!/ Шкода – реку – обороны,/ Як волк схоче, то затовче!» (Русенко 1945г, 137).

Байкы, діючы алегоріям, усталеныма реляціям, коментарьом, моралом, дозволяють Русенці вести тоту саму учительську лєнію діяня пером в просторі лемківской достоменности, яка вызначат основны принципы хосенных для спільноты постав і ідей.

Для той самой цілі, з рівным талантом і свободом схоснувал Іван Русенко тіж форму драмы. Захопляюче в того творці єст його феноменальне вычутя, знаня лемківской натуры і культурового духа. Літературны креації безблудно вводят до акції лемківскы тыпы і характеры (знаны тіж з рысунків того автора), якы на сцені творят світ розпознаваний в доедній ідеї, емоції, думці, факті, моральній оціні ци вказівці як свій, власный, наполненный вшыткым, што од віків дозволят ся чути в ним безпечні, певні. Русенків *Вертеп в Карпатах* то літературні розбудуване фольклорове видовиско основане на різдвяным вертеповым сюжеті, в яком презентує ся ціла, упорядкувана подля сospільных ріль панорама тыповых лемківскых персон: «Сліпый дід и малый хлопец, бача і три югасы, дротар Павлик, Амроз глупый, старый Лемко и стара Лемкыня, два паробкы и дві дівчата, три Циганы и дві Циганкы, Мошко» (Русенко 1945д, 162) а окрема них, лем як конечный для вертепу додаток: три цары, святыи Осиф і Марія, два ангелы. Жывый, барвный, богатый народный язык, дуже гумору, сміху, руху, лемківскых реалій і звыків, то выріжники Русенковой драмы, якы запевнили ій тырвале і важне місце в лемківській культурі.

Знає Русенко получыти в своїй творчості ідеову ціль зо свобідном, сильно вкоріненом в фольклоровы народны традиції і естетыку формом, прото так был переконуючий і успішні діючий на уяву і переконання лемківського народу.

Більше публицыстычны і пропагандовы формы, в яких добрі ся чул Ваньо Гунянка, укерункуваны на тоту саму што Русенкова ідеову ціль, кус інакше валоризуют ся літературні. Подібні як Русенко, сігал Гунянка до ріжных реторичных форм красной літературы, але найліпшы ефекты осягнул на ґрунті невеликих наррацийных форм, переважні оповідань або повісти. Під оглядом ідеового переказу найбарже есенцияльне і пропагандово цілюване ест оповіданя *Стары и Молоды* (Гунянка 1945а), панорама з жытя лемківського села в часі I світової войны. Не мож му одмовити інтересуючого характеру, живо і переконуючо одзеркалючого лемківску ментальну і культурову реальність, головні в знаменитых диялогах, які переважают над наррацийом. Динамічны, натуральны, полны ориґіначных лемківских фразеологізмів диялогы то высока проба Гунянкового пера і його глибокого осаджыня в лемківским языку. Добрі вписуют ся тіж в лемківскій характер оповіданя представляны події повязаны з военном ситуацийом і талергофским досвідом. Єднак нахальна, єднозначна, упрощена комуністычна і проросійска – про-сибірска пропаганда барз ся колотит з лемківским духом осягненим в языковим, ментальным і ситуацийным аспекті. Жывы персоны діют і выповідают ся згідні з традицийными звыками і переконаннями, але урывкы описуючы російській добробыт і щесливе жытя в Сибіри, де повинны емігрувати Лемкы, сут штучным елементом той панорама. Радикальны лівыцьовы погляды Гунянки кус одділяют го од лемківського традицийного села, в яким проходить акция. Прогресивны Молоды, знаня мают з книжок, хотят розуміти світ і вести жытя раціональні, незалежні, по новому. Зацофаны Стары жыют подля давных пересудів, тримаючых великій розділ медже богатыма і бідныма, боят ся «страхів», сут забобонны, сліпо реліґійны, покірны в однесію до панів і уряду. Таке поділіня лемківського села то пропагандове упрощыня створене з америцкой прогресивной перспектывы. Лемкы могли го принимати критычні.

Інчы оповіданя, яких акция веде ся в «старым краю», такы як *На отпустъ до Криниць* (Гунянка 1927а), *На ярмакъ до Бардіова* (Гунянка 1929а), *За віру* (Гунянка 1945б), *Марко Богач* (Гунянка 1945в) мож видіти подібні. Інтересуючо, живо написаны, вводят характерны для лемків-

ского світа персоны, з ситуаційным вычутьом представляють іх жытя, акцію выполняют локальным колорытом. Єднак механізмы, які рядят лемківським селом постерігал Гунянка з америцкой перспектывы, за барз єднозначні, з єдносторонным акцентуваньом, неґаційом властивого Лемкам традиціоналізму, якій мал для них велике достоменностьове значыня.

За найбарже інтересуючы і ориґінальны творы Гунянкового пера мож узнати його америцкы оповіданя *Торба Онуфрія* (Гунянка 1927б), *Миссь Мери Геллокъ* (Гунянка 1927в), *Самъ* (Гунянка 1927г) *Як «сфиксовали» Марту Вербову* (Гунянка 1929б), *Мучениця Параска* (Гунянка 1929в), *Лешко Мырна* (Гунянка 1945г), *Агенты* (Гунянка 1945г), *За счастьом* (Гунянка 1945д), *В Америці* (Гунянка 1945е). Єст в них властивый Гунянці гумор, сатыра і порція лівіцьовой, антикапіталістычной пропаґанды. Не мож одмовити Гунянці таланту в іманю ситуаційного і языкового гумору. Неповторне і цінне єст вказаня ситуаціі еміґруючых до Америки Лемків, конфронтація іх «зацофаного», наївного світоогляду з агресивным, маніпуляційным, наставленим на грошы американським капіталізмом. Одчаровує Гунянка в своїх оповіданях міф америцкого раю, а єдночасно вводит до лемківской текстуальности новы горизонты, вказує світ нарубы, бо так выглядат Америка в його оповіданях. Єст то світ безоглядный, готовый чловекови выдерти остатне што ма, заробити аж і на його смерти. Герої – Лемкы/ Руснакы, моральні сильны, здоровы, працовиты вказаны сут в процесі деґрадаціі, якій підданы сут в тым світі. Гунянка видит тот світ не лем острыма очами сатырика і противника лупіжного капіталізму, але тіж інтересуючо знає выіматн його культуру гыбридніст, найбарже явні выражаючу ся в лемківско-америцкым жаргоні (Радзеевска 1911), што придає гумору і комізму тому чудному еміґраційному середовіску добрі знаному авторови.

Добры ситуаційны, реаліознавчы, сценічны, гумористычны, языковы ефекты осягнул Гунянка тіж в своїх драмах *Шолтыс* (Гунянка 1945є), *Петро Павлик* (Гунянка 1945ж). Подібні єднак як в оповіданях, добра літературна якіст обтяжена остала штучным ідеолоґічным прокомуністычным і просовітським ладунком. Мож речы, же Гунянка деструуючы міф америцкого раю заступил го інчым міфом – совітского раю. В драмі *Петро Павлик* акція II акту для пропаґандовой цілі остає перенесена з Лемковины до фантазійного пекла, де трафлят головный герой, дротар Павлик – Лемко зо Шляхтовы, і там може познати чортовы

правды і інтереси в утримуваню соспільной несправедливости. В III акті натоміст збудує Гунянка на Лемковині колхозову утопію, в яку, як знаме, вірил праві до кінця свого жытя (хоц неє певности, ци віра остала щыра по непосредній конфронтації з тым райом на совітській Україні). Автор схоснувал в твореных сценах элементы добрі му знаной народной уявы, вірувань, фантазий, што чынит іх барз оживленима, наполненима гумором і природном непосредністю. Єднак, як і в інчых творах, Гунянка писатель остал по части здомінуваный през Гунянку ідеолога.

Тото недокінце щестливе получыня діє тіж в ліриці, ци радше в вершах Гунянки. Реторичні бо тоты вершы барже зближены сут до рымуваных одозв, апелів, гуморесок, повчынй, анегдот, як до лірики. Не єст то форма вершомазництва, яка нераз трафлят ся в публикуваній в часописах літературі. Гунянці не мож одмовити писательского таланту. Ідеова ціль мусіла єднак глядати одповідніх середків выразу. Творчый темперамент, найбарже схыльный гу публицистычным выповідям і сатырі, часто вюл того стратега пера гу пародії, як нп. *Молитва до доляра, Дай намъ Боже, Пейда, Птьсня «Феськи Украинки»*.

При Гунянці зазначыти тіж вартат, же більшіст значучой для межевойной Лемковины публицистыкы вышла спід пера того активісты. Є то зрозуміле, коли взяти під увагу його редакторске і пропагаторске заангажуваня (Моклак 2015; Медвідь, Малецка-Новак 2020).

В сороковых роках XX ст. зачал тіж публикувати свої драмы в «Календари Лемко-Союза» Миколай Цисляк. Єднак розвита його творчости припаде уж на повоєнны рокы. Так адже богату і значучу творчіст Русенкы і Гунянкы мож видіти як суть межевойной лемківской літературы.

Зовнішне усвідамляня Лемків

Дотерал тіж на Лемковину в межевойню тып писменництва, якій тяжко в дослівным того слова значыню зарахувати до рідной лемківской літературы, лишыти го поза увагом межевойного дискурсу тіж не можна, коли хоче ся розуміти процес формуваня ся етнічной достоменности Лемковины меже двома войнами. Прото тоты літературны діяня останут закомунікуваны як факт, што выникал з програму протидіяня розвиту ся лемківской етнічной достоменности. Хоснувал він літературу,

ей змістові і риторичні середки до влучня лемківського культурового простору до українськості конструованой на принципі соборности. Уж од XIX ст., од моменту, коли мож достеречы початкы незалежного лемківського дискурсу, в його просторі явили ся надтыркніня о воюючій «апостольській» українськості (Duć-Fajfer 2001, 258-260, 266-268). Початково была она одношена до українського «сепаратызму», нищыня імена Русь і до невдалых проб українізації Карпатской Руси. З часом, на початку XX ст. мож достеречы, же для лемківських еліт насильні і програмово ведена українізаційна акция стала ся проблемом, в протидіяня якому активні влучыла ся література і публицистыка (Duć-Fajfer 2011). Тексты документуючы події I світової войны і Талергофу явні вказуют на антилемківску діяльність насыланных на Лемковину українізаторів. В межевоєнний час тоты акції міцно ся насилили аж до їх зінституціоналізуваня в формі створеной во Львові в 1932 р. при Товаристві «Просвіта» Лемківской Комісії, яка для оператывных пропагандовых цілів покликала спеціальну видавничу серию «Бібліотека Лемківщини» і часопис «Наш Лемко» (1934-1939). Підхід до лемківського етносу і ідеова перспектыва тых діянь была єднозначна, основана на принципі высшости, выражана безпосередньо в таких хоц бы стверджынях: «Стремимы всі до того, щоб наш нарід на Лемківщині зрівнявся культурно з цілим Українським Народом» (*Наш Лемко* 1936, 5). Ма то, очевидно, одзеркаліня в характері літературы твореной для такой ідеї. Сам спосіб діліня героів на усвідомленых або ні єст симптоматычным домінаційным стратегійом.

Писменничо-пропагандова схема, яка мала урухомляти процес усвідомліня, операла ся або на «науковій» стратегії – популяризуваню концепції о одвічным звязку «княжой» Лемковины з Русю-Україном, якій перерваний остал польском експансійом на тоты території або на літературным конструуваню уявы общеукраїнської нації. При схоснуваню середків красной літературы вводит ся в діяня дві головны схемы. Перша то реалістычны образкы з жытя села деси на сході Лемковины, якы на тлі тыповых конфліктів і сцен зо штоденного жытя експонуют яскравый контраст постав человека народowo усвідомленого, знающого українську історію і культуру, ангажуючого ся в діяльність «Просвіты» і человека темного, зацофаного москалофіля-кацапа, што поза власным селом і приватным інтересом ничо не видит і не зна. Часто устами позитывного героя wypowiedаны сут безпосередньо усвідамляючы

знання о історично-культуровій приналежності Лемковини до українських земель і українського народу. Друга схема то повіст/ оповідання або драма історична, якої акція проходить в давних часах, часах славы Руси-Україны і славы «княжой» Лемковини. Тоты творы в збелетризуваній формі розповсяджают ріжны міфы і уявы што до щестливого, достойного і гойного жытя рускых боярїв і простого народу в Карпатах в часах, коли тоты землі належали до Галицко-Волинського Князівства. Акція проходить найчастійше деси близко Санока або в самым «княжым граді» Саноку. Популяризувана візия минулого – певно і атракційна для Лемків – мала на ціли вытворити почутя нерозрывной спільноты з сучасным українським народом. Тоты творы найчастійше писаны были по українськы, хоц часта была тіж практыка лучыня українськоязычной наррації з выповіданыма по лемківскы диялоґами ци монологами героїв. Барз рідко трафляли ся в цілости лемківскоязычны публікації.

Найбарже активным і значучым для той писменничой, місийной, укерункуваной на Лемковину акції, не лем як писатель, але тіж організатор, пропаґатор, проєктант цілого механізму усвідамляючого/ українізуючого, заанґажуваный борец на ідеолоґічным фронті, был Юліян Тарнович (1903-1977), вроджений в Ростайным, але од 1921 р. практычні на стале перебуваючый в українським середовиску (од 1944 р. на еміґрації). Як редактор «Нашого Лемка», «Лемківського Календаря» основатель серії «Бібліотека Лемківщини», а окрем того редактор парунадцетьох українських часописів і альманахів, проявлял надзвычайну публікаційну активніст. Єст автором соток пропаґандовых выдань. Окрем статей в часописах і популярно-науковых тенденційных прац, спід його пера вышли тіж літературны творы, серед яких трафляют ся (головні в початковым етапі його творчости) ідеолоґічні і місийні не обтяжены ескызы з жытя сельскых героїв, писаны живом бесідом з рідных сторін автора, публикуваны в феліетонах «Нашого Лемка». Свідчат они о немалым літературным таланти Тарновича. Сут еднак лем незначучым, праві нікому незнаным процентом писменничой продукції автора, будучой на службі «высшой» народовой ідеї. Під своїм назвиском або псевдонимами: Юліан Бескид, Юрій Землян і Осип Журба створил тот заанґажуваный автор цілу «армію і флоту», завдякы якій Лемкы мали дорівнати українському народови і вызволити ся од темного «кацапства» а тіж од гноблячых іх і не допущаючых до народowego усвідомління Поляків.

Тарнович «історичны знаня» пропагувал по части в навязуючій до наукових опрацувань формі. Пропагандовый аспект лучыт ся в них з шыроким фактографічным обсягом етнографічного, топографічного, фізіографічного, культурового, фольклорного характеру. *Ілюстрована історія Лемківщини; Історичні пам'ятки в західних Карпатах; Верхами Лемківського Бескиду; За Срібнолентим Сяном; Сяндецька земля; Мова століть. Лемківщина в переказах; Лемківщина: матеріальна культура; Княже місто Сянік; До джерел Вислока; Долиною Дунайця* то примірны наголовки декотрых лем прац, вказуючы амбіції і обсяг тых опрацувань. Рівнолегло його свобідне, легке перо тягне го гу барже збелетризуваным істориям. *Чому плугатарі не ідуть; За родиме право; Сипкова поляна* то оповіданя з фікційныма в більшости героями, довершаючы вказану горі схему. Вартаг зазначыти, же част творів Тарновича, головні тых з межевоєнного періоду, хоц стисло запрограмуваных на «усвідамляюче» діяня серед Лемків, має в собі сліды щырого заангажуваня в служыня тій країні і вказуваня ей світу. Добра знаєміст хлопской ментальности, интересуючы диялогы, сліды вникливой обсервациі вказуют на неперерваный докінце ідеологічном місийом звязок з Лемковином.

Інчым творцом міцно заангажуваным в формуваня української візії історичного минулого Лемковины был Іван Филипчак (1871-1945). Походил з Лишні близко Санока і хоц його село не находило ся на етнографічній лемківській території, мал ся за Лемка. Был учителем, музейником, автором історичной прозы в змітызуваный спосіб навязуючой до часів Галицко-Волинського Князівства. В ній хыбаль найбарже взірцьово розвинений остал механізм діяня на чытательску уяву образами славного і гойного минулого західньорускых земель стисло повязаных з Кыйвском Русю. Найбарже интересуючым твором Филипчака ест *За Сян! Історичне оповідання для молоді з кінця X. і початку XI. віку на тлі землі і народу лемківського*. В цілком фантазийный спосіб інтерпретуваны сут гев історичны факты звязаны з крещыньом Польцы, позиційом Чех в тым часі, діянями князя Володимира, в повязаню з выбором през лемківску старшыну (на примірі патрархальных родів з села Лишня) культурового і політычного союзу з Кыйвовом і влучыню цілого шору фікційно-історичных контамінаций. Інчы творы Филипчака: *Княгыня Романова. Історична повість з початку XIII віку; Дмитро Детько; Іванко Берландик або пропаща сила; Будівничий Держави* не сут уж так безпосередньо повязаны з самим Лемковином, але пропагуют тоту саму візію історії західньорускых земель, до яких належала Лемковина.

В усвідомлення Лемків в гідні більшій ступени як особи лемківського походження ангажувалися прояты народом ідейом соборности українськы діяче споза Лемковины. Для успіху своей місії годны они были навчытыся основ лемківской бесіды і культуровых звиків, зідентифікувати ся з Лемками. Єдним з таких активістів на лемківських землях был Франц Коковський (1885-1940), юриста, етнограф, писатель вроджений в Бережанах. Од 1924 р. был округовым судьом в Саноку, ангажувал ся в творіня українських організацій («Просвіта», «Рідна Школа», «Сільский Господарь», музей «Лемківщина» в Саноку) на Лемковині. В його дост богатым писменничым доробку значуче місце занимают «лемківскы» творы: *Слідами забутих предків. Оповідання з минулого Лемківщини; За землю. Лемківська повість; Лемківська слава*, недокінчена повіст *Марія*. В найбарже інтересуючій повісти *За землю* герої бесідуют по лемківскы (в кус гибридной формі), а фабула добрі осаджена ест в хлопських реаліях і сміло мож ей узнати за правдиву історію з лемківского села, якої кримінальний сюжет міг навет быти взятый з судовых акт.

По лемківскы прібувал тіж писати Михайло Приймак з Луцка на Волиню. В його обычайовым оповіданю *Кстини: Картина з Лемківщини* герої выповідают ся по лемківскы.

Треба тіж в тым місци спомнути о Григорию Гануляку (1883-1945), якій, хоц перед I світовом войном активный был і як видавця, і як писатель в староруских галицких кругах, в меджевоенный період в львівськым середовиску ангажувал ся в українське культурне і бізнесове жытя. Його творы публикуваны были по українськы. Были то, подібні як перед войном, головні пєсы і оповідання. Выданы в 1941 р. лемківскы оповідання *За горами, за лісами*, што правда, не ведут агресивной українізуючой пропаганды, але мают явні українській вызвук при цілій іх реалістычній формі.

Феномен

Меджевоєнна література выдала тіж феномен лемківского роду, якого не мож зарахувати до ниякого спосеред тыповых для лемківского писменництва того часу напрямів і тенденцій. Тым феноменом был вроджений в Новици Ігор Богдан Антонич (1909-1938). Не входячы

в спори на кілька творчій в українськым середовиску і по українськы гениальний поета може быти зарахуваный до лемківской літературы, зазначу, же ввошол він до лемківского символічного універсум як еден з тых творців, што найбарже розславили Лемковину своєм безсперечні вынесеном з країны дітиньства і оспівуючом тоту країну поезијом. Далеко стоял од дискусий, програмів, діянь розвиваных на етнічній основі. Днес знаме його поезию творену в українськым языку, писал подібно і по польскы; на кілька значучый был для него лемківскій язык, не знаме. Язык не становил для Антонича етнічного выбору ци знаку. Был нарядьом выражания, артистычной креації, ліричной експресії, проявом гениа. Не найдеме в текстах того поеты однесінь до етнічности. Його достоменніст окрисляла ся простором захопліня. Был дітином гір, сонця, звїзд, лемківского села, музыкы, космосу. Таке мітычне почутя єдности з простором єст властиве народному магічному космізмови. Хоц його коротке жытя припало на час горячых ідеологічных спорів і опозиций, не чул ся іх частю: «Хочу і маю відвагу їти самітно і бути собою. Я не мандоліст ніякого гурта» (за: Павличко 1967, 40). Дослідники підкрисляют самобытніст і незвычайніст поетыцкого таланту Антонича і видят його біографічны джерела. Незаперечно в таких збірках як *Привітання жытя*; *Три перстені*; *Книга Лева*; *Зелена Євангелія* в ріжных верствах тексту грают барвы, тоны і звуку зеленой, магічной Лемковины. Поезия міста, головні в збірці *Ротації*, єст выражыньом анти-світа, світа нарубы, вказаньом хаосу і змінности заперечаючой гармонії і одвічній незмінности космічного села. Феномен Антонича то лемківскій, народный, духово універсальный для близких землі і гір культур феномен. Шырока гуманістычна освіта і розчытання в світовій літературі придали природному талантові атракційну артистычно-єстетичну форму.

Кінцьове доповіджыня

Не спосіб в короткій статі вмістити шыршу, барже комплетну характеристику двадцетлітнього, але барз інтенсивного розвитку писменництва, яке в значучій мірі было формом достоменностьового етнічного дискурсу. Предо вшыткым треба бы ся докладнійше і окремо похылити над ідеовым напрямом, характером, реториком публицистычных текстів.

Смотрячы бо на динаміку, якіст і видавничы формы, активні доступны для пропагування і утырвалія выраженого реторичным словом лемківского «я», явні видно, же газеты, часописы были головным місцьом печатаня текстів. Спричыняло то розвита публицыстычных выповіди. Мож тото видіти тіж од інчой стороны – заангажуваний, полемічний темперамент активістів пера выражал ся охочо в публицыстычных формах. Мова была о тым в ріжных місцях сесого тексту. Єднак для комплексового занятя ся лемківском публицыстыком з меджевоенного періоду вартало бы написати оддільну статью. Треба бы взяти до увагы не лем ріжны часописы з Лемковины, Америки, Львова безпосередньо або посередньо односячы ся до Лемків, але тіж проаналізувати і схарактеризувати публицыстычну творчіст окремых авторів. Єст то задача, якої мож ся підняти в більшій монографії посвяченій лемківскому писменництву меджевоенного періоду. Гевсот текст в великом скорочыню вказал лем загальний характер того, што і як – головні в красній і фактографічній літературі – конструуване было творчым пером в просторі лемківской достоменности і загальні, в просторі лемківского дискурсу в інтересуючым нас періоді.

Бібліографія

- Горбаль, Богдан. 1998. «Димитрий Вислоцкій». *Лемківскій Календар*, 89-98.
- Гунянка, Ваньо. 1927а. «На отпускъ до Криницѣ». *Смѣхъ и Правда. Карпаторусскій Юмористически-Сатирический Календар на 1928 годъ Ваня Гунянки*, 18-22.
- Гунянка, Ваньо. 1927б. «Торба Онуфрія». *Смѣхъ и Правда. Карпаторусскій Юмористически-Сатирический Календар на 1928 годъ Ваня Гунянки*, 23-24.
- Гунянка, Ваньо. 1927в. «Миссъ Мери Геллокъ». *Смѣхъ и Правда. Карпаторусскій Юмористически-Сатирический Календар на 1928 годъ Ваня Гунянки*, 25-26.
- Гунянка, Ваньо. 1927г. «Самъ». *Смѣхъ и Правда. Карпаторусскій Юмористически-Сатирический Календар на 1928 годъ Ваня Гунянки*, 27-28.
- Гунянка, Ваньо. 1929а. «На ярмакъ до Бардіова». *Карпаторусскій Календарь Лемко и «Смѣхъ и Правда» на 1929 годъ*, 54-57.
- Гунянка, Ваньо. 1929б. «Як „сфиксовали” Марту Вербову». *Карпаторусскій Календарь Лемко и «Смѣхъ и Правда» на 1929 годъ*, 51-52.
- Гунянка, Ваньо. 1929в. «Мучениця Параска». *Карпаторусскій Календарь Лемко и «Смѣхъ и Правда» на 1929 годъ*, 58-61.

- Гунянка, Ваньо. 1945а. «Стары і Молоды». В: *Наша Книжка*. Ред. Дмитрій Вислоцкій, 10-80. Нью Йорк: Типографія Лемко-Союза в Юнкерс, Н. Й.
- Гунянка, Ваньо. 1945б. «За віру». В: *Наша Книжка*. Ред. Дмитрій Вислоцкій, 81-87. Нью Йорк: Типографія Лемко-Союза в Юнкерс, Н. Й.
- Гунянка, Ваньо. 1945в. «Марко Богач». В: *Наша Книжка*. Ред. Дмитрій Вислоцкій, 88-99. Нью Йорк: Типографія Лемко-Союза в Юнкерс, Н. Й.
- Гунянка, Ваньо. 1945г. «Лешко Мырна». В: *Наша Книжка*. Ред. Дмитрій Вислоцкій, 100-109. Нью Йорк: Типографія Лемко-Союза в Юнкерс, Н. Й.
- Гунянка, Ваньо. 1945г. «Агенты». В: *Наша Книжка*. Ред. Дмитрій Вислоцкій, 110-115. Нью Йорк: Типографія Лемко-Союза в Юнкерс, Н. Й.
- Гунянка, Ваньо. 1945д. «За счастьом». В: *Наша Книжка*. Ред. Дмитрій Вислоцкій, 116-122. Нью Йорк: Типографія Лемко-Союза в Юнкерс, Н. Й.
- Гунянка, Ваньо. 1945е. «В Америкі». В: *Наша Книжка*. Ред. Дмитрій Вислоцкій, 123-131. Нью Йорк: Типографія Лемко-Союза в Юнкерс, Н. Й.
- Гунянка, Ваньо. 1945є. «Шолтыс». В: *Наша Книжка*. Ред. Дмитрій Вислоцкій, 183-207. Нью Йорк: Типографія Лемко-Союза в Юнкерс, Н. Й.
- Гунянка, Ваньо. 1945ж. «Петро Павлик». В: *Наша Книжка*. Ред. Дмитрій Вислоцкій, 208-241. Нью Йорк: Типографія Лемко-Союза в Юнкерс, Н. Й.
- Делез, Жіль, Гуатарі, Фелікс. 2019. «Чым є література менша?». *Річник Руской Бурсы*, ч. 15: 237-255.
- Дуць-Файфер, Олена. 2000. «Іван Русенко (1890-1960)». *Лемківській Календар*, 94-100.
- Дуць-Файфер, Олена. 2002. «Повыселенча лемківська література як етос тырваня». В: *Ци то лем туга, ци надія. Антологія повыселенчой лемківской літературы*. Ред. Олена Дуць-Файфер, 11-25. Лігниця: Товаришыня Лемків.
- Дуць-Файфер, Олена. 2004. «„Дневник Лемка з Талергофу“ Теофіля Куриллы як документ часу». *Лемківській Річник 2004*, 4-10.
- Дуць-Файфер, Олена. 2014. «Влияня подій І світової войны на формування ся лемківской достоменности – при спілучасти літературных текстів». *Річник Руской Бурсы*, ч. 10: 49-65.
- Курилло, Феофіль. 1930. «Дневникъ лемка изъ Талергофа (съ 14-го сентября 1914 г. по 22-ое августа 1915 г.)». В: *Талергофскій альманахъ пропаятнная книга австрійскихъ жестокостей, изуверствъ и насилий надъ карпато – русскимъ народомъ во время Всемирной войны 1914-1917 гг., Выпускъ третій. Талергофъ, Часть первая, 22-98*. Львовъ: Изданіе «Талергофскаго Комитета» Типографія Ставропигійскаго Института подъ управленіемъ Мирона Мацака.
- Курилло, Феофіль. 1934. «Краткая сводка писателей и журналистовъ на Лемковщинѣ. Часть первая». *Научно-литературный сборникъ Галицко-Русской Матицы*, т. VIII, 23-50.
- Курилло, Феофил. 1935. *Збойництво на Лемковской Руси в XVII-XVIII віках. Историчны замѣтки*. Перемишль: Друкарня Осифа Стифіого.

- Курилло, Феофіль. 1937. *Короткий перегляд писателів и журналістів на Лемковщині*. Львов: Типографія Ставропігійського Інститута.
- Курилло, Феофіль. 1938. «Лемки князями Церкви». *Календар Лемко на рік 1938*, 59-69. Львов.
- Курилло, Феофіль. 1942. «Лемки-науковці в 15-20 віках». *Краківські вісти*, ч. 14-19, (надбитка 1-18).
- Медвідь, Петро, Малецька-Новак, Наталія, ред. 2020. *Перша ліга парібіків. Лемківські публіцистичні тексти: Ваньо Гунянка, Петро Медвідь, Богдан Гамбаль*. Горлиці: Товаришшя «Руска Бурса» в Горлицях.
- Мушинка, Микола. 1989. «Димитро Вислоцький – несправедливо забутий робітничо-селянський письменник (1880-1968)». *Репертуарний Збірник*, ч. 2: 50-55.
- Наша Книжка*. 1945. Ред. Димитрій Вислоцький. Нью Йорк: Типографія Лемко-Союза в Юнкерс, Н. Й.
- Наш Лемко*. 1936, ч. 3.
- Павличко, Дмитро. 1967. «Пісня про незнищенність матерії» (вступ). В: Антонич, Богдан Ігор. *Пісня про незнищенність матерії. Поезії*, 7-46. Київ: Радянський письменник.
- Пыж, Симеон. 1954. «Горлицький Бурсак», ч. 3. *Карпаторуський Календарь Лемко-Союза на год 1954*, 65-83.
- Радзевська, Анета. 2011. «Процес інфільтрації англіцизмів до лемківського мови на основі творів Ваня Гунянки». *Річник Руской Бурсы*, ч. 7: 115-147.
- Русенко, Иван. 1930а. «Въ 1930!»». *Карпаторуський Календарь Лемко и «Смѣхъ и Правда» на 1930 годъ*, 17.
- Русенко, Иван. 1930б. «Панъ Керовникъ и „Сила“». *Карпаторуський Календарь Лемко и «Смѣхъ и Правда» на 1930 годъ*, 63.
- Русенко, Иван (Сватъ). 1931а. «Зо старого краю». *Карпаторуський Календарь Ваня Гунянки*, 101-102.
- Русенко, Иван (Вашъ Сватъ). 1931б. «Листъ зо старого краю». *Карпаторуський Календарь Ваня Гунянки*, 132-133.
- Русенко, Иван. 1938. «Лемковина». *Карпаторуський Календарь Лемко-Союза*, 64.
- Русенко, Иван. 1945а. «На Лемковині». В: *Наша Книжка*. Ред. Димитрій Вислоцький, 149-150. Нью Йорк: Типографія Лемко-Союза в Юнкерс, Н. Й.
- Русенко, Иван. 1945б. «Петро Зяйка». В: *Наша Книжка*. Ред. Димитрій Вислоцький, 154-156. Нью Йорк: Типографія Лемко-Союза в Юнкерс, Н. Й.
- Русенко, Иван. 1945в. «В панской Польші». В: *Наша Книжка*. Ред. Димитрій Вислоцький, 156-157. Нью Йорк: Типографія Лемко-Союза в Юнкерс, Н. Й.
- Русенко, Иван. 1945г. «Пані Войцехова». В: *Наша Книжка*. Ред. Димитрій Вислоцький, 157-159. Нью Йорк: Типографія Лемко-Союза в Юнкерс, Н. Й.
- Русенко, Иван. 1945г. «Волк и ягня». В: *Наша Книжка*. Ред. Димитрій Вислоцький, 136-138. Нью Йорк: Типографія Лемко-Союза в Юнкерс, Н. Й.

- Русенко, Иван. 1945д. «Вертеп в Карпатах». В: *Наша Книжка*. Ред. Димитрий Вислоцкий, 162-182. Нью Йорк: Типографія Лемко-Союза в Юнкерс, Н. Й.
- Талергофській альманахъ пропаятная книга австрійскихъ жестокостей, изверствъ и насилий надъ карпато – русскимъ народомъ во время Всемирной войны 1914-1917 гг. Выпускъ первый. Терроръ в Галичинъ в первый періодъ войны 1914-1915 гг.* 1924. Львовъ: Изданіе «Талергофскаго Комитета» Типографія Ставропигійскаго Института подъ управленіемъ А. И. Яськова.
- Талергофській альманахъ пропаятная книга австрійскихъ жестокостей, изверствъ и насилий надъ карпато – русскимъ народомъ во время Всемирной войны 1914-1917 гг. Выпускъ второй. Терроръ в Галичинъ. Терроръ в Буковинъ. Отзвуки печати. Терезинъ, Гминдъ, Гнасъ и др. Беллетристика.* 1925. Львовъ: Изданіе «Талергофскаго Комитета» Типографія Ставропигійскаго Института подъ управленіемъ А. И. Яськова.
- Талергофській альманахъ пропаятная книга австрійскихъ жестокостей, изверствъ и насилий надъ карпато – русскимъ народомъ во время Всемирной войны 1914-1917 гг. Выпускъ третій. Талергофъ, Часть первая.* 1930. Львовъ: Изданіе «Талергофскаго Комитета» Типографія Ставропигійскаго Института подъ управленіемъ Мирона Мацака.
- Талергофській альманахъ пропаятная книга австрійскихъ жестокостей, изверствъ и насилий надъ карпато – русскимъ народомъ во время Всемирной войны 1914-1917 гг. Выпускъ четвертый. Талергофъ, Часть вторая.* 1932. Львовъ: Изданіе «Талергофскаго Комитета». Типографія Ставропигійскаго Института во Львовѣ.
- Трохановскій, Петро. 2010. «Сын Лемковины (3 житчовой і творчой дороги Івана Русенки)». В: *Русенко – Выбране. Выданы посвячене 120. річници народжыня і 50. річници смерти*. Ред. Петро Трохановскій, 10-36. Крениця-Лігниця: Стоваришныя Лемків.
- Duć-Fajfer, Helena. 2001. *Literatura łemkowska drugiej połowy dziewiętnastego początku dwudziestego wieku*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Duć-Fajfer, Helena. 2015. «Allocating Identity – versus, against, above, in spite of. The Lemko Becoming in Galicia». В: *Galicia Polyphony. Places and Voices*. Ред. Alina Moliśak, Jagoda Wierzejska, 137-156. Warszawa: Dom Wydawniczy ELIPSA.
- Duć-Fajfer, Helena. 2016. «Literatura łemkowska jako dyskurs mniejszościowy». В: *Tradycja i nowoczesność. Język i literatura Słowian Wschodnich*. Ред. Halina Chodurska, Aurelia Kotkiewicz, 53-65. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Duć-Fajfer, Helena. 2019. «Mniejszości piszą – projekt (nie)możliwy». *Litteraria Copernicana* 30, ч. 2: 11-49 = *Mikroliteratura. Literatura w językach mniejszości*. <https://doi.org/10.12775/LC.2019.018>.

- Duć-Fajfer, Olena. 2011. «„Łemko” (1911-1914) – czasopismo inicjujące okres nowoczesności w dziejach Łemkowyny». *Річник Рускої Бурси*, ч. 7: 13-20.
- Duć-Fajfer, Olena. 2016a. «Literatura a proces rozwoju i rewitalizacja tożsamości językowej na przykładzie literatury łemkowskiej». В: *Integral Strategies for Language Revitalization*. Ред. Justyna Olko, Tomasz Wicherkiewicz, Robert Borges, 175-200. Warszawa: Wydział „Artes Liberales”, Uniwersytet Warszawski.
- Horbal, Bogdan. 2002. «Vyslotskii Dymitrii». В: *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Ред. Paul Robert Magocsi, Ivan Pop, 502-503. Toronto: University of Toronto Press.
- Jedlicki, Jerzy. 1987. «O narodowości kultury». *Res Publica*, ч. 2: 46-56.
- Łemko Kalendarz*. Доступ: 12.11.2020. <http://carpatho-russian-almanacs.org/LEMKO/LEMKO1929/VGTales29.php>.
- Moklak, Jarosław. 2015. *Stary i nowy kraj. Publicystyka polityczna Wania Hunianki Cleveland, Ohio 1933*. Kraków: Historia Jagiellonica.
- Polański, Jan. 2015. *Ciernista droga kapłana. Wspomnienia Kanclerza Kurii Apostolskiej Administracji Łemkowszczyzny*. Ред. Sebastian Dubiel-Dmytryszyn. Krosno: Oficyna Wydawnicza RuthenicArt.

Фільмы

- Changed by Thalerhof*. Доступ: 30.09.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=n6Q6SRbDQic>.
- Талергоф и Терезин*. Доступ: 30.09.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=-v9FklIR6gQ>.